

UNIVERSITI PUTRA MALAYSIA

**KAJIAN ETNOLINGUISTIK TERHADAP KELESTARIAN
BAHASA BHUKET DAN BAHASA LAHANAN DI DAERAH BELAGA,
SARAWAK**

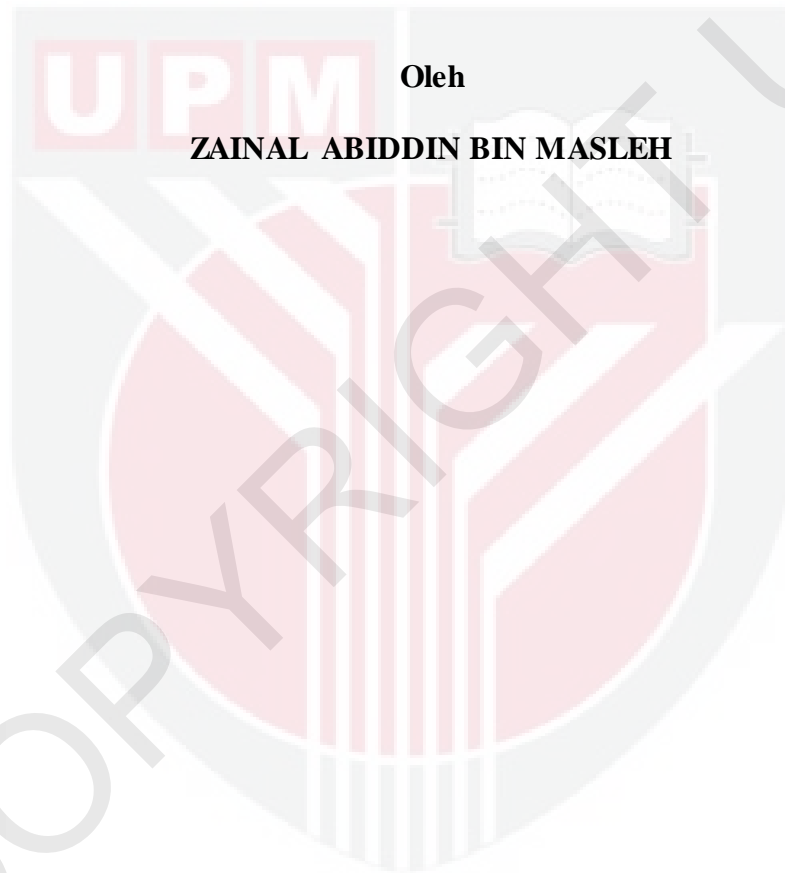
ZAINAL ABIDDIN BIN MASLEH

FBMK 2011 48

**KAJIAN ETNOLINGUISTIK TERHADAP KELESTARIAN
BAHASA BHUKET DAN BAHASA LAHANAN DI DAERAH BELAGA,
SARAWAK**

Oleh

ZAINAL ABIDDIN BIN MASLEH

**Tesis ini Dikemukakan kepada Sekolah Pengajian Siswazah, Universiti Putra
Malaysia sebagai Memenuhi Keperluan untuk Ijazah Doktor Falsafah**

Mei 2011

Abstrak tesis yang dikemukakan kepada Senat Universiti Putra Malaysia
sebagai memenuhi keperluan untuk ijazah Doktor Falsafah

**KAJIAN ETNOLINGUISTIK TERHADAP KELESTARIAN BAHASA
BHUKET DAN BAHASA LAHANAN DI DAERAH BELAGA, SARAWAK**

Oleh

ZAINAL ABIDDIN BIN MASLEH

Mei 2011

Pengerusi: Mohd Sharifudin bin Yusop, PhD

Fakulti: Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi

Kajian mengenai kepupusan dan pelestarian bahasa minoriti terpencil masih baharu dan mula berkembang dalam kalangan penyelidik bahasa di negara kita. Bahasa Bhuket dan bahasa Lahanan merupakan bahasa minoriti terpencil di kawasan penempatan penduduk Sungai Asap, Belaga. Etnik Bhuket hanya berjumlah 469 orang dan etnik Lahanan berjumlah 585 orang merupakan fokus utama kajian. Kedua-dua etnik ini merupakan subetnik bangsa Kajang yang hanya terdapat di Daerah Belaga, Sarawak. Objektif pertama kajian adalah untuk menganalisis sikap terhadap pemilihan dan pelestarian bahasa Bhuket dan Lahanan. Objektif kedua ialah menjelaskan aspek leksikal dan fonologi bahasa Bhuket dan bahasa Lahanan. Objektif ketiga ialah menghuraikan tipologi keterancaman bahasa etnik Bhuket dan etnik Lahanan terhadap pelestarian bahasa mereka. Pendekatan etnolinguistik digunakan untuk mengidentifikasi serta menjelaskan pemilihan dan sikap bahasa etnik Bhuket dan Lahanan.

Pengkaji menggunakan pendekatan etnolinguistik berdasarkan kerangka teori domain atau mandala, teori fonetik struktural dan teori tipologi keterancaman bahasa untuk menjawab dan menjelaskan objektif kajian. Pengkaji memilih seramai 120 orang responden daripada etnik Bhuket dan 180 orang responden daripada etnik Lahanan. Kaedah kualitatif dan kuantitatif akan digunakan dalam pengumpulan data. Beberapa teknik pengumpulan data digunakan termasuklah kaedah soal jawab, pemerhatian, temu bual, kaedah lafaz dan kaedah bercerita.

Hasil dapatan kajian menunjukkan semua kelompok umur etnik Bhuket dan etnik Lahanan berjaya mengekalkan warisan budaya dan bahasa dalam kehidupan seharian mereka. Sikap positif berjaya mengelak rasa rendah diri dan curiga terhadap bahasa mereka walaupun berada dalam kalangan penutur bahasa yang minoriti. Tinggal berkelompok dalam lingkaran rumah panjang telah menjadikan bahasa mereka kebal daripada segala pengaruh bahasa lain.

Bahasa Bhuket dan bahasa Lahanan akan terus bertapak dan bertahan kerana kehidupan di rumah panjang telah berjaya membentuk sikap positif dan jati diri bangsa yang kental. Bahasa ibunda mereka medium utama dalam semua hal kehidupan serta wujudnya sikap hormat dan patuh pada peraturan berbahasa sesama etnik.

Abstract of thesis presented to the Senate of Universiti Putra Malaysia in fulfilment of the requirement for the degree of Doctor of Philosophy

ETHNOLINGUISTIC STUDY ON MAINTENANCE OF BHUKET AND LAHANAN LANGUAGES IN BELAGA DISTRICT, SARAWAK

Oleh

ZAINAL ABIDDIN BIN MASLEH

May 2010

Chair : Mohd Sharifudin bin Yusop, PhD

Faculty: Modern Languages and Communication

Study on extinction and sustainable of remote minority languages is still new and starting to develop among languages researcher in our country. Bhuket and Lahanan languages are remote minority languages in the settlement areas of Sungai Asap, Belaga. The population of Bhuket and Lahanan ethnics are only 469 and 585 respectively, the main focus of this study. Both ethnics are subethnics of Kajang race who are only can be found in Belaga District, Sarawak. There are three objectives of this study. Firstly, to analyses attitude towards selection and sustainable of Bhuket and Lahanan languages. Secondly, to explain on lexical and phonology aspects of Bhuket and Lahanan languages. Lastly, to describe on threatening typology of Bhuket and Lahanan languages towards their languages sustainable. Ethnolinguistics approach is used to identify and also explain on language selection and attitude of Bhuket and Lahanan ethnics.

The researcher uses ethnolinguistics approach based on domain theory framework or 'mandala', structural phonetics theory and language threatening typology theory to answer and explain the objectives of study. The researcher choose about 120 respondents from the Bhuket ethnics and 180 respondents from the Lahanan ethnics. Qualitative and quantitative methods will be used in data collection. Several data collection techniques have been used including Q&A, observation, interviews, pronunciation method and narrative method.

The findings show that all age group of Bhuket and Lahanan ethnics successfully maintain cultural heritage and language in their daily life. Positive attitudes successfully avoid feelings of inferiority complex and suspicious towards their languages although staying among minority language speakers. Staying by clusters in long houses area have made their languages immune from other languages influences.

The Bhuket and Lahanan languages will continue to step and sustain because life in long houses successfully forms positive attitude and strong racial identity. Their native languages become main medium in all life matters and create respectful and obedient attitudes towards language rules among ethnics.

PENGHARGAAN

Alhamdulillah, syukur ke hadrat Allah S.W.T. kerana dengan izin dan limpah kurnia Nya, tesis ini dapat sempurnakan untuk memperoleh Ijazah Doktor Falsafah di Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi, Universiti Putra Malaysia.

Setinggi penghargaan dan ucapan terima kasih kepada Dr. Mohd. Sharifudin Yusop selaku Pengerusi Jawatankuasa Penyeliaan Tesis yang sentiasa tekun memberi bimbingan, tunjuk ajar, panduan dan semangat sehingga siapnya penulisan tesis ini dengan sebaiknya. Ucapan terima kasih juga ditujukan kepada Dr. Adi Yasran Abdul Aziz dan Prof. Madya Dr. Zaitul Azma Zainon Hamzah selaku Jawatankuasa Penyeliaan Tesis yang sentiasa memberi sokongan dan bimbingan yang diperlukan. Semoga Allah memberkati ilmu yang telah dicurahkan sepanjang proses penyiapan tesis ini.

Penghargaan terima kasih juga ditujukan kepada Maren Uma Bhuket, Maren Uma Lahanan, Encik Migu Jok, Encik Mereng Lebet, Residen Kapit, kakitangan Pejabat Daerah Kecil Sungai Asap, Belaga, warga pendidik di SK Batu Keling, Belaga, warga pendidik di SK Long Gang, Belaga, warga pendidik di SMK Bakun, Belaga, Pengarah Muzium Negeri Sarawak, Pusat Dokumentasi Bahasa dan Kesusasteraan, Dewan Bahasa dan Pustaka, serta pihak Perpustakaan Universiti Putra Malaysia.

Salam hormat dan kasih buat bonda Hajah Hamisah Hj Mohiddin dan ayahanda Hj Masleh Hj Dahlan dan kedua mertua yang sentiasa menadah tangan mendoakan kejayaan ini. Buat isteriku Sulastris Abdullah yang sentiasa sabar dan ikhlas membantu ketika penyiapan tesis ini. Puteraku Mohd Zaid dan Mohd Naim serta puteriku Hazirah, semoga kalian juga akan memperoleh kejayaan yang cemerlang.

Tidak dilupakan juga, jutaan terima kasih kepada semua pensyarah di Jabatan Bahasa Melayu Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi yang begitu dedikasi dalam menyampaikan ilmu, rakan seperjuangan dan kepada semua yang pernah membantu saya secara langsung mahupun tidak langsung. Semoga tesis ini dapat dimanfaatkan oleh semua pihak.

Saya mengesahkan bahawa satu Jawatankuasa Peperiksaan Tesis telah berjumpa pada 4 Mei 2011 untuk menjalankan peperiksaan akhir bagi Zainal Abiddin bin Masleh bagi menilai tesis beliau yang bertajuk “Kajian Etnolinguistik Terhadap Bahasa Bhuket dan Bahasa Lahanan di Daerah Belaga, Sarawak” mengikut Akta Universiti dan Kolej Universiti 1971 dan Perlembagaan Universiti Putra Malaysia [P.U.(A)106] 15 Mac 1998. Jawatankuasa tersebut telah memperakukan bahawa calon ini layak dianugerahi ijazah Doktor Falsafah.

Ahli Jawatankuasa Peperiksaan Tesis adalah seperti berikut:

Che Ibrahim Salleh, PhD

Profesor Madya
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
(Pengerusi)

Hashim Musa, PhD

Profesor
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
(Pemeriksa Dalam)

Raja Masittah Raja Ariffin, PhD

Profesor Madya
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
(Pemeriksa Dalam)

Nor Hashimah Jalaluddin, PhD

Profesor
Pusat Pengajian Bahasa dan Linguistik
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia
(Pemeriksa Luar)

NORITAH OMAR, PhD

Profesor Madya dan Timbalan Dekan
Universiti Putra Malaysia

Tarikh: 27 Jun 2011

Tesis ini telah dikemukakan kepada Senat Universiti Putra Malaysia dan telah diterima sebagai mematuhi syarat keperluan untuk Ijazah Doktor Falsafah. Ahli Jawatankuasa Penyeliaan adalah seperti berikut:

Mohd Sharifudin Yusop, PhD

Pensyarah Kanan
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
(Pengerusi)

Adi Yasran Abdul Aziz, PhD

Pensyarah Kanan
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
(Ahli)

Zaitol Azma Zainon Hamzah, PhD

Profesor Madya
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
(Ahli)

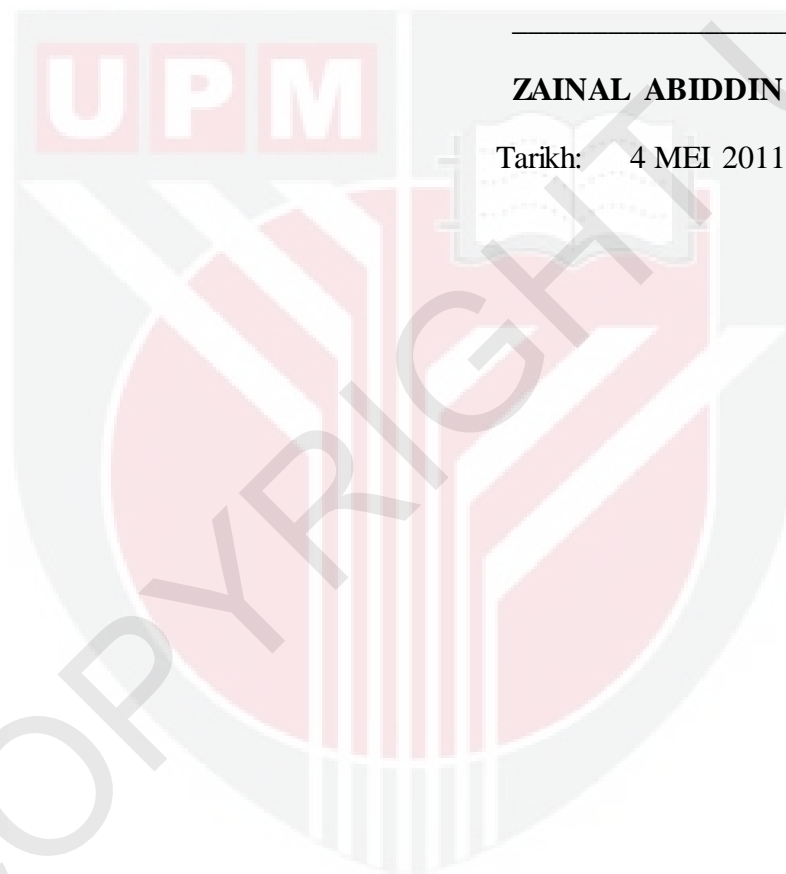
HASANAH MOHD GHAZALI, PhD

Professor and Dean
School of Graduate Studies
Universiti Putra Malaysia

Tarikh:

PERAKUAN

Saya memperakui bahawa tesis ini adalah hasil kerja saya yang asli melainkan petikan dan sedutan yang tiap-tiap satunya telah dijelaskan sumbernya. Saya juga memperakui bahawa tesis ini tidak pernah dimajukan sebelum ini, dan tidak dimajukan serentak dengan ini, untuk ijazah lain sama ada di Universiti Putera Malaysia atau institusi lain.

ZAINAL ABIDDIN BIN MASLEH

Tarikh: 4 MEI 2011

KANDUNGAN

ABSTRAK	iii
ABSTRACT	v
PENGHARGAAN	vii
PERAKUAN	xi
KANDUNGAN	xii
SENARAI JADUAL	xvii
SENARAI RAJAH	xxi
SENARAI SIMBOL	xxii
SENARAI SINGKATAN	xxiii
BAB 1 PENDAHULUAN	
1.1 Latar Belakang Kajian	1
1.2 Pernyataan Masalah	4
1.3 Objektif Kajian	7
1.4 Kepentingan Kajian	8
1.5 Batasan Kajian	9
1.6 Definisi Operasional	10
1.6.1 Pelestarian Bahasa	10
1.6.2 Etnolinguistik	12
1.7 Daerah Belaga dan Bangsa Kajang	17
1.7.1 Etnik Bhuket	22
1.7.2 Etnik Lahanan	27
1.8 Kesimpulan	37
BAB 2 SOROTAN LITERATUR	
2.1 Pengenalan	34
2.2 Kajian Berkaitan	35
2.3 Kesimpulan	50
BAB 3 METODOLOGI	
3.1 Pengenalan	52
3.2 Reka Bentuk Kajian	54
3.3 Konsep dan Kerangka Teori	56
3.3.1 Tipologi Keterancaman Bahasa	59
3.3.2 Analisis Linguistik	63
3.3.3 Sikap Terhadap Pemilihan Bahasa	67
3.4 Lokasi Kajian	74
3.5 Tatacara Kajian	74
3.6 Audio Visual	77

3.7	Populasi dan Pensampelan	78
3.8	Temu Bual	81
3.9	Pemerhatian	83
3.10	Soal Selidik	84
3.11	Kaedah Lafaz	86
3.12	Kaedah Bercerita	87
3.13	Kesimpulan	
BAB 4 DAPATAN DAN ANALISIS DATA		
4.1	Analisis Sikap Terhadap Pemilihan Bahasa Etnik Bhuket	89
4.1.1	Mandala Kekeluargaan	90
4.1.2	Mandala Kejiranan	95
4.1.3	Mandala Kemasyarakatan	97
4.1.4	Mandala Keagamaan	100
4.1.5	Mandala Kendiri	103
4.1.6	Mandala Pendidikan	108
4.1.7	Mandala Rasmi	112
4.1.8	Mandala Jual Beli	114
4.2	Analisis Sikap Terhadap Pemilihan Bahasa Etnik Lahanan	117
4.2.1	Mandala Kekeluargaan	118
4.2.2	Mandala Kejiranan	123
4.2.3	Mandala Kemasyarakatan	125
4.2.4	Mandala Keagamaan	128
4.2.5	Mandala Kendiri	132
4.2.6	Mandala Pendidikan	137
4.2.7	Mandala Rasmi	141
4.2.8	Mandala Jual Beli	144
4.3	Analisis Linguistik Bahasa Bhuket	147
4.3.1	Penyebaran Fonem Vokal	147
4.3.2	Penyebaran Taburan Kekerapan Fonem vokal	149
4.3.3	Penyebaran Fonem Diftong	150
4.3.4	Konsonan	152
4.3.5	Penyebaran Fonem Konsonan Bilabial	156
4.3.6	Penyebaran Fonem Konsonan Alveolar	153
4.3.7	Penyebaran Fonem Konsonan Velar	154
4.3.8	Penyebaran Fonem Konsonan Glotis	155
4.3.9	Penyebaran Fonem Konsonan Sengauan	155
4.3.10	Penyebaran Fonem Konsonan Frikatif	157
4.3.11	Penyebaran Fonem Konsonan Afrikat	158
4.3.12	Penyebaran Fonem Konsonan Lateral	159
4.3.13	Penyebaran Fonem Konsonan Separuh Vokal	160
4.3.14	Taburan Kekerapan Penyebaran Fonem Konsonan	160
4.3.15	Analisis leksikal dan makna	162
4.3.16	Kata Sapaan Keluarga	163
4.3.17	Anggota Badan	163

4.3.18	Pakaian dan Perhiasan	164
4.3.19	Perlakuan dan Perasaan	164
4.3.20	Tumbuhan dan Hutan	165
4.3.21	Binatang	165
4.3.22	Bahagian Rumah	166
4.4	Analisis Linguistik Bahasa Lahanan	167
4.4.1	Fonem Vokal	168
4.4.2	Penyebaran Taburan Fonem Vokal	168
4.4.3	Penyebaran Fonem Diftong	170
4.4.4	Penyebaran Bunyi Konsonan	171
4.4.5	Penyebaran Fonem Konsonan Bilabial	172
4.4.6	Penyebaran Fonem Konsonan Alveolar	173
4.4.7	Penyebaran Fonem Konsonan Velar	174
4.4.8	Penyebaran Fonem Konsonan Glotis	175
4.4.9	Penyebaran Fonem Konsonan Sengauan	175
4.4.10	Penyebaran Fonem Konsonan Frikatif	177
4.4.11	Penyebaran Fonem Konsonan Afrikat	178
4.4.12	Penyebaran Fonem Konsonan Lateral	179
4.4.13	Penyebaran Fonem konsonan Separuh Vokal	179
4.4.14	Taburan Penyebaran Fonem Separuh vokal	180
4.4.15	Analisis Leksikal dan Makna	182
4.4.16	Kata Sapaan Keluarga	182
4.4.17	Anggota Badan	182
4.4.18	Pakaian dan Perhiasan	183
4.4.19	Perlakuan dan Perasaan	184
4.4.20	Tumbuhan dan Hutan	184
4.4.21	Binatang	185
4.4.22	Bahagian Rumah	185
4.5	Analisis Tipologi Keterancaman Bahasa Bhuket	186
4.5.1	Jantina	187
4.5.2	Status	189
4.5.3	Keturunan Ibu bapa	191
4.5.4	Kelompok Umur	197
4.5.5	Tempat Lahir	196
4.5.6	Tempat Tinggal	198
4.5.7	Pendidikan	200
4.5.8	Pekerjaan	203
4.5.9	Kebolehan Berbahasa	205
4.6	Analisis Tipologi Keterancaman Bahasa Lahanan	206
4.6.1	Jantina	207
4.6.2	Status	209

4.6.3	Keturunan Ibu bapa	211
4.6.4	Kelompok Umur	213
4.6.5	Tempat Lahir	215
4.6.6	Tempat Tinggal	216
4.6.7	Pendidikan	218
4.6.8	Pekerjaan	220
4.6.9	Kebolehan Berbahasa	222
4.7	Kesimpulan	223
Bab 5 RUMUSAN DAN CADANGAN		
5.1	Rumusan	224
5.1.1	Sikap Positif dan Jati Diri Bahasa	225
5.1.2	Kekebalan dan Kekerabatan Bahasa Bhuket dan Bahasa Lahanan	231
5.1.3	Demografi dan Pemilihan Bahasa	235
5.1.4	Rumah Panjang dan Ikatan Bahasa	238
5.2	Cadangan	241
5.7	Penutup	242
BIBLIOGRAFI		244
LAMPIRAN		
A	Borang Soal Selidik Etnik Bhuket	254
B	Borang Soal Selidik Etnik Lahanan	261
C	Borang Temu Bual Etnik Bhuket	268
D	Borang Temu Bual Etnik Lahanan	272
E	Jadual Bilangan Responden Etnik Bhuket	276
F	Jadual Bilangan Responden Etnik Lahanan	279
G	Senarai Kata Bahasa Melayu - Bahasa Bhuket	283
H	Senarai Kata Bahasa Melayu - Bahasa Lahanan	292
I	Carta Taburan Penggunaan dan Pemilihan Bahasa Bhuket	301
J	Carta Taburan Penggunaan dan Pemilihan Bahasa Lahanan	316
K	Kosa Kata Bahasa Melayu - Bahasa Bhuket (Kognat)	309
L	Kosa Kata Bahasa Melayu - Bahasa Lahanan (Kognat)	314
M	Susur Galur Maren Uma Lahanan	319
BIODATA PELAJAR		320